

Anna Jarosz-Nojszewska

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Świadczenia rentowe dla inwalidów wojennych w II RP w latach 1918–1926

Polska wraz z odzyskaniem niepodległości stanęła przed jednym z ważniejszych problemów społecznych, jakim było zapewnienie pomocy inwalidom wojennym. Według szacunków działaczy organizacji inwalidzkich oraz Międzynarodowego Biura Pracy po wojnie w Polsce było około 320 tysięcy inwalidów wojennych¹. Państwo musiało zająć się leczeniem, zapewnianiem protez, pomocą w zdobyciu inwalidom nowego zawodu i miejsca pracy, jednak najważniejszym problemem było zapewnienie im rent, które miały wyrównać tę część utraty zdolności do zarabkowania, której nie udało się usunąć poprzez leczenie ani w inny sposób.

Pierwszym urzędem państwowym, który objął swoją opieką inwalidów wojennych w niepodległej Polsce było Ministerstwo Spraw Wojskowych, które działało w tej kwestii w oparciu o rozkaz kierownika MSW z 7.02.1919 r., nr 585, ogłoszony w Dzienniku Rozkazów Wojskowych z 15.02.1919 r., nr 17 i zatwierdzony 7.02.1919 r. przez Naczelnika Państwa². Rozkaz wprowadzał, do czasu unormowania przez Sejm Ustawodawczy kwestii zaopatrzenia inwalidów, tymczasowe zasiłki, które wypłacać miała Sekcja Opieki MSW. Zasiłki miały być stałe, comiesięczne, wypłacane pod koniec miesiąca, począwszy od 1.01.1919 r. Zgodnie z artykułem 4 „Prawo korzystania z zasiłków w Sekcji Opieki mają wszyscy inwalidzi żołnierze, obywatele Państwa Polskiego, którzy wyszli na wojnę obecną z miejscowości, leżących w granicach obecnej władzy

¹ *Żniwo wielkiej wojny: 10 milionów inwalidów*, „Inwalida” 1923, nr 9, s. 16.

² *Zarys działalności Ministerstwa Spraw Wojsk. W przedmiocie opieki nad inwalidami wojskowymi wykonywanej przez sekcję opieki od początku jej istnienia aż po dzień 31 grudnia 1919 r.*, Warszawa b.d.w., s. 3–4; M. Jabłoński, *Sen o potędze. Z dziejów ruchu byłych wojskowych w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Olsztyn 1998, s. 253; M. Białecki, *Życie i walka wielkopolskich inwalidów wojennych na ziemiach polskich*, Poznań 2007, s. 57.

Rządu Polskiego i którzy obecnie mieszkają w tychże granicach, a którzy, w czasie lub wskutek służby wojskowej, utracili zupełną lub częściową zdolność do swojego zawodu, względnie do pracy w ogóle (przez wojnę obecną rozumie się wojnę rozpoczętą 28.07.1914 r.). Osoby cywilne, które utraciły zdolność do pracy wskutek działań i zarządzeń wojennych, w żadnym wypadku nie mają prawa do wojskowych zasiłków inwalidzkich niniejszymi przepisami objętych”³. Inwalidzi zostali podzieleni na kategorie, w zależności od stopnia inwalidztwa. Z zasiłku mogli korzystać tylko inwalidzi, u których komisja wojskowo-lekarska stwierdziła co najmniej 15% niezdolności do zawodu, względnie do pracy w ogóle⁴. Normy zasiłków dla inwalidów żołnierzy i podoficerów ustalono następująco: V kategoria 25 mk; IV kategoria 35 mk; III kategoria 50 mk; II kategoria 65 mk; I kategoria 80 mk. Dla rodzin mogli otrzymać dodatki – 20 mk na żonę i 10 mk na każde dziecko, ale maksymalnie 50 mk na dzieci do 14 roku życia lub 16 roku życia jeśli się uczyły. Zasiłki przyznawać i wypłacać miały Ekspozytury Sekcji Opieki.

Po opracowaniu tymczasowych przepisów o zaopatrzeniu inwalidów Sekcja Opieki zorganizowała w całej Polsce, z wyjątkiem byłego zaboru pruskiego, ekspozytury, których zadaniem było zbadanie pretensji żołnierzy do zaopatrzenia inwalidzkiego. Rejestracja inwalidów wojennych, którym przysługiwały świadczenia, szła bardzo wolno. Przyczyną były braki lokalowe, zbyt mało odpowiednio przeszkolonego personelu, który orzekłby o stopniu inwalidztwa. Opóźniająco na proces rejestracji i wypłaty świadczeń wpływała też okoliczność, że prawie 30% zgłaszających się inwalidów nie posiadało dokumentów dostatecznie potwierdzających prawo do zaopatrzenia z tytułu inwalidztwa. W efekcie zasiłki wypłacano z dużym opóźnieniem. Były one też zbyt małe w stosunku do potrzeb inwalidów. Tymczasem liczba zarejestrowanych w Ministerstwie Spraw Wojskowych inwalidów wojennych, w grudniu 1919 r. wynosiła 83 736, spośród których 64 206 uznano przez komisje wojskowe za inwalidów. Jednak tylko 12 379 osób pobierało renty⁵.

Rozkaz kierownika Ministerstwa Spraw Wojskowych z lutego 1919 r. nie zadowolili środowisk inwalidzkich. Organizacje inwalidzkie rozpoczęły starania o ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej, starając się zainteresować tą sprawą Sejm. W latach 1918–1926 inicjatywa uregulowania sprawy inwalidów wojennych wychodziła głównie ze środowiska Związku Inwalidów Wojennych, który był najliczniejszą organizacją inwalidów w Polsce. Według deklaracji władz Związku skupiał on blisko 320 tys. członków⁶. Występując w imieniu wszystkich inwalidów, Związek zażądał: utworzenia w Sejmie Komisji Inwalidzkiej złożonej z przedstawicieli wszystkich stronnictw

³ Cyt za: *Zarys działalności Ministerstwa Spraw Wojsk...*, s. 9.

⁴ Od 15% do 25% włącznie V kategoria, od 26% do 40% włącznie IV kategoria, od 41% do 60% włącznie III kategoria, od 61% do 80% włącznie II kategoria, od 81% do 100% włącznie I kategoria.

⁵ *Zarys działalności Ministerstwa Spraw Wojsk...*, s. 9.

⁶ B. Kikiewicz, *W sprawie wyposażenia inwalidów wojennych*, „Inwalida. Kalendarz Informacyjny na 1922 rok”, Warszawa 1922.

politycznych, uchwalenia ustawy inwalidzkiej, reformy rolnej z uwzględnieniem inwalidów, wdów i sierot po poległych, dopuszczenia przedstawicieli Związku do komisji inwalidzkiej w sejmie w charakterze rzeczoznawców, rozwiązania Sekcji Opieki jako instytucji nieodpowiadającej swemu zadaniu oraz utworzenia całkowicie samodzielnego departamentu inwalidzkiego, a przy nim stałej komisji międzyministerialnej z udziałem przedstawicieli Związku⁷.

Na początku 1920 r. Sejm Ustawodawczy, zgodnie z postulatami Związku Inwalidów Wojennych RP, powołał specjalną komisję inwalidzką, której powierzył rozpatrzenie wpływających projektów ustawy lub opracowanie nowego⁸. W skład komisji weszli przedstawiciele ZIW RP Bolesław Kikiewicz, Bronisław Frankowski i Aleksander Dackow, którzy później zostali zastąpieni przez Mariana Kantora i Ludwika Stacheckiego. Ponieważ oczekiwania na zapowiadany projekt rządowy przeciągały się, Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej opracował własny projekt ustawy, który został przedłożony Sejmowi przez posłów Jana Stapińskiego i Stanisława Michalaka. W tym samym czasie poseł Edmund Bigoński, korzystając z wyników dyskusji prowadzonej na Sejmowej Komisji Inwalidzkiej i niemieckiej ustawy inwalidzkiej opracował i 16.03.1920 r. wniósł do Sejmu własny projekt nowej ustawy inwalidzkiej⁹. W tej sytuacji Sejmowa Komisja zdecydowała się nie czekać na projekt rządowy i jako materiał wyjściowy do dyskusji wziąć projekty Stapińskiego, Michalaka i Bigońskiego¹⁰.

W czasie gdy przedłużały się prace nad ustawą inwalidzką w Komisji Sejmowej, z powodu oczekiwania na projekt rządowy ustawy, udało się nakłonić Sejm Ustawodawczy do uchwalenia 300% dodatku do zasiłków inwalidzkich płaconych na podstawie dekretu Naczelnika Państwa z 7.02.1919 r.¹¹. Rząd jednak nie płacił wprowadzonych ustawą zasiłków i dodatków, co spowodowało wystąpienia inwalidów. 13.06.1920r. odbyły się demonstracje inwalidzkie w Warszawie, Łodzi, we Lwowie, w Dęblinie i innych, mniejszych miejscowościach¹². Pod wpływem tych protestów rząd wypłacił dodatki 300% do zasiłków inwalidzkich, a następnie 9.07.1920 r.

⁷ *Czego inwalidzi domagają się od Sejmu*, „Inwalida”, 1919 nr 2, s. 8.

⁸ *Sprawa inwalidzka w Sejmie*, „Inwalida” 1920, nr 1, s. 1; *Sprawa inwalidzka w Sejmie (ciąg dalszy)*, „Inwalida” 1920, nr 2, s. 1; *Sprawa stworzenia „Sejmowej Komisji Inwalidzkiej” jako wniosek nagły, zgłoszony w dniu 8 stycznia br. przez p. posła Hertza W. i tow. Nar. Chrześc. Klubu Robotniczego*, „Inwalida” 1920, nr 3, s. 2; *Czy stworzenie Sejmowej Komisji Inwalidzkiej jest rzeczą zbędną?!!!*, „Inwalida” 1920, nr 4, s. 2.

⁹ *Sprawa inwalidzka w Sejmie*, „Inwalida”, 1920, nr 13, s. 1.

¹⁰ B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów w Polsce*, [w:] *Księga pamiątkowa Związku Inwalidów Wojennych RP* wydana w dziesięciolecie Okręgu Wielkopolskiego, Poznań 1931, s. 112.; T. Molkner, *Ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej w Polsce z uwzględnieniem zaopatrzenia pozostałych po inwalidach wojennych, względnie po poległych lub zmarłych wskutek służby wojskowej. Systematyczne opracowanie ustawy z dnia 18 marca 1921*, Dz. U. Rz. P. Nr 32, poz. 195, Kraków 1921, s. 14.

¹¹ *Ustawa z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie nadzwyczajnego dodatku do tymczasowych zasiłków dla inwalidów wojskowych*, Dz. U. Rz. P. 1920, nr 31, poz. 182.

¹² B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 114.

Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o nadzwyczajnym dodatku wyrównawczym do 1000 mk do tymczasowych zasiłków inwalidzkich¹³. Pomimo tych zabiegów wypłacane renty nominalnie traciły na swej wartości. W 1921 r. wzrastające ceny spowodowały, że renty inwalidzkie mające wystarczyć na cały miesiąc życia były fikcją – można było za nie kupić np. pudełko zapalek¹⁴.

Po rocznych pracach, opracowaną przez komisję ustawę, Sejm uchwalił na posiedzeniu 18.03.1921 r. Została ona ogłoszona 12 kwietnia w Dzienniku Ustaw i miała obowiązywać na całym terenie państwa polskiego od 1.05.1921 r.¹⁵. Ustawa zapewniała pomoc państwową inwalidom wojennym, ale tylko tym, których choroba lub kalectwo były efektem służby wojskowej. Zgodnie z artykułem 2 ustawy z 18.03.1921 r. pojęcie inwalidy wojennego określone zostało następująco: „Za inwalidów wojennych uważa się osoby, które doznały uszkodzenia zdrowia lub okaleczenia na skutek służby w:

- wojsku Rzeczypospolitej Polskiej,
- w uznanych przez Państwo polskie wojskowych formacjach polskich przy armiach obcych,
- armiach państw zaborczych, o ile tę służbę pełnili w czasie od 1.08.1914 r. i to w armii niemieckiej do 27.12.1918 r., w armii rosyjskiej do 1.03.1918 r. w armii austriackiej do 1.11.1918 r., a posiadają polskie obywatelstwo,
- w walkach orężnych przeciw państwom zaborczym i nieprzyjacielskim o niepodległość Polski po 1.08.1914 r.”¹⁶.

Ustawa regulowała m.in. kwestie świadczeń państwowych na rzecz inwalidów wojennych i ich rodzin. Zgodnie z nią podstawą świadczeń pieniężnych na rzecz inwalidów była tzw. zasadnicza renta inwalidzka. Pełną rentę inwalidzką tworzyć miała zasadnicza renta inwalidzka wraz z dodatkiem dla ciężko poszkodowanych i dodatkiem kwalifikacyjnym. Oba dodatki były bardzo ściśle powiązane z rentą zasadniczą. Zasadnicza renta inwalidzka wraz z wszystkimi dodatkami miała być płatna co miesiąc z góry. Mogła być przyznana inwalidzie czasowo lub na stałe, zależnie od czasowej lub stałej utraty zdolności zarobkowej.

Dla wymierzania renty zasadniczej przyjęto w ustawie zasady jednolite dla wszystkich inwalidów, bez względu na zajmowane stanowiska lub stopnie wojskowe, uważając za miarodajną jedynie utratę tzw. zdolności zarobkowej. Ustawodawcy uznali bowiem, że każdy inwalida tak samo odczuwa bowiem swoją chorobę, bez względu na to, czy jest szeregowym czy generałem. Rozstrzygającym momentem

¹³ Ustawa z dnia 9 lipca 1920 r. w sprawie uzupełnienia ustawy z dnia 26 marca 1920 r. w przedmiocie nadzwyczajnego dodatku do tymczasowych zasiłków dla inwalidów wojskowych, Dz. U. Rz. P. 1920, nr 61, poz. 385.

¹⁴ J. Czapliński, *20 lat Związku Inwalidów Wojennych R.P. w Krakowie*, [w:] *XX lat Związku Inwalidów Wojennych RP w Krakowie 1918–1938*, Kraków 1938, s. 15–31.

¹⁵ Ustawa z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz. U. Rz. P. 1921, nr 32, poz. 195.

¹⁶ *Ibidem*.

przy wyznaczeniu renty był więc stopień utraty zdolności zarobkowej. Rentę inwalida mógł otrzymać dopiero z chwilą, gdy utracił minimum 15% swojej zdolności zarobkowej. Inwalida poniżej 15% nie miał prawa do renty, ani do dodatków, ale mógł korzystać na równi z inwalidami pobierającymi rentę z innych świadczeń, które przewidziała ustawa inwalidzka, jak np. leczenie, szkolenia itd.

Renta zasadnicza wynosiła dla zupełnego tj. 100% inwalidy 500 mk miesięcznie, a zatem odpowiadała zaopatrzeniu urzędnika państwowego XII stopnia służbowego. Renta zasadnicza była tym mniejsza, im mniejsza była utrata zdolności zarobkowej. Podobnie jak w rozkazy z 1919 roku, ustalano ją procentowo, stosownie do stopnia utraconej zdolności zarobkowej.

Tabela 1: Świadczenia rentowe dla inwalidów wojennych wg Ustawy z 18 marca 1921 r.

Inwalida, który utracił zdolność zarobkową	Miał otrzymywać z renty zasadniczej zupełnego inwalidy	A więc miesięcznie marek:
15%	15%	75
16%–24%	20%	100
25%–34%	30%	150
35%–44%	40%	200
45%–54%	50%	250
55%–64%	60%	300
65%–74%	70%	350
75%–84%	80%	400
85%–94%	90%	450
95%–100%	100%	500

Źródła: T. Molkner, *Ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej w Polsce z uwzględnieniem zaopatrzenia pozostałych po inwalidach wojennych, względnie po poległych lub zmarłych wskutek służby wojskowej. Systematyczne opracowanie ustawy z dnia 18 marca 1921*, Dz. Ust. Rz. P. Nr 32, poz. 195, Kraków 1921, s. 63.

Istotną częścią świadczenia rentowego był tzw. dodatek dla ciężko poszkodowanych. Ustawa uznawała za ciężko poszkodowanego inwalidę, który utracił minimum 45% swojej zdolności zarobkowania. Inwalidzi ciężko poszkodowani w stopniu: od 45% do 69% mieli otrzymać jako dodatek 15% przypadającej im renty zasadniczej, od 70% do 84% – 30% –, a od 85% do 100% – 50% przypadającej im renty zasadniczej¹⁷. Dodatek ten został ustalony z tego powodu, że inwalida ciężko poszkodowany oprócz zmniejszenia stopnia zdolności zarobkowej narażony był na wydatki, których nie miał inwalida „lekkiego” – np. inwalida z wysoko amputowaną nogą musiał częściej posługiwać się transportem publicznym albo potrzebował lepszego odżywiania itd. Dodatku nie traciło się nawet w wypadkach zawieszenia renty zasadniczej.

¹⁷ *Ibidem*.

Ustawodawcy wyszli też z założenia, że zdolność zarobkowa zależy nie tylko od stanu fizycznego, ale też od kwalifikacji (wykształcenie, przygotowanie zawodowe), ponieważ zdobyte kwalifikacje podnoszą zdolność zarobkową człowieka¹⁸. Ustawa przewidywała więc dwa rodzaje dodatku kwalifikacyjnego. Pierwszy, wynoszący 25% przypadającej renty zasadniczej wraz z dodatkiem dla ciężko chorych, przysługiwał wszystkim inwalidom, którzy przed powstaniem kalectwa (choroby) nabyli (poza szkołą powszechną) „nauki fachowe” i w ten sposób zdobyli większą sprawność zarobkową i lepsze warunki zarobkowania nim wstąpili do wojska lub przed służbą wojskową pełnili czynności wymagające większej sprawności zawodowej, jak np. rzemieślnicy, monterzy, personel handlowy, aktorzy, muzycanci, nauczyciele ludowi, podoficerowie, niżsi urzędnicy (tu zaliczano funkcjonariuszy i niższych urzędników do IX stopnia służbowego włącznie), o ile nie mieli stanowiska kierowniczego. Dodatek ten przysługiwał także inwalidom o średnim wykształceniu, tj. takim, którzy przed służbą wojskową ukończyli 6 klas szkoły średniej ogólnokształcącej lub średniej szkoły zawodowej albo naukę taką rozpoczęli, a służba wojskowa przerwała im dalsze studia¹⁹. Z kolei dodatek kwalifikacyjny wynoszący 50% przypadającej renty zasadniczej wraz z dodatkiem dla ciężko poszkodowanych przysługiwał wszystkim inwalidom, którzy osiągnęli wysoki stopień kwalifikacji, tzn. ukończyli wyższe szkoły lub przed wstąpieniem do służby wojskowej zajmowali stanowiska kierownicze lub odpowiedzialne stanowiska wymagające wysokiego stopnia umiejętności zawodowej, np. dyrektorowie szkół, wyżsi i średni urzędnicy na stanowiskach kierowniczych, oficerowie oraz ci, którzy mieli kwalifikacje, aby zająć tak wysokie stanowiska, a wskutek inwalidztwa musieli zmienić zawód²⁰. Oba rodzaje dodatku kwalifikacyjnego obliczało się procentowo od sumy renty zasadniczej i ewentualnie przypadającego dodatku dla ciężko poszkodowanych.

Pełna renta wraz z dodatkiem dla ciężko poszkodowanych i kwalifikacyjnym w czasie inflacji nie była jednak wystarczająca. Ustawa przewidziała więc dodatek drożyzniany do renty zasadniczej, którego wymiar był uzależniony od warunków rodzinnych i miejsca stałego zamieszkania inwalidy.

Dodatek drożyzniany zgodnie z ustawą inwalidzką należało obliczyć według norm, które przewidywał artykuł 5 ustawy z 13.07.1920 r. dla urzędników państwowych²¹, z wyjątkiem ustalenia wysokości mnożnej. Celem obliczenia mnożnej dla poszczególnych kategorii inwalidów, należało ustalić jej wysokość dla 100% inwalidy. Mnożna 100% samotnego inwalidy wynosiła 3% od jego renty zasadniczej, a więc 15. Mnożna powiększała się dla 100% inwalidy: z małą rodziną, tj. utrzymującego 1 lub 2 członków

¹⁸ T. Molkner, *Ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej w Polsce...*, s. 65–66.

¹⁹ *Ibidem*, s. 66–67.

²⁰ Wyższe zakłady naukowe, które są brane pod uwagę, są wymienione w załączniku 4 do art. 12 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5.08.1920. *Rozporządzenie Rady Ministrów o dodatkach za wysługę lat, względnie trzechlecia, za studja wyższe i dodatku drożyznianego do płacy zasadniczej funkcjonariuszy państwowych*, Dz. U. Rz. P. nr 77 poz. 521.

²¹ *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu urzędników i niższych funkcjonariuszy państwowych*, Dz. U. Rz. P. nr 65, poz. 429.

rodziny, o 4 jednostki, a więc wynosiła 19, ze średnią rodziną, tj. utrzymującego 3–4 członków rodziny, o 7 jednostek, a więc wynosiła 22, z dużą rodziną, tj. utrzymującego 5 lub więcej członków rodziny, o 10 jednostek, a więc wynosiła 25²². Mnożna dla innych kategorii inwalidów obliczana była procentowo od mnożnej odpowiadającej 100%-mu inwalidzie danej grupy rodzinnej (samotny, z małą, średnią lub dużą rodziną), stosownie do stopnia utraty zdolności zarobkowej, a więc podobnie jak renta zasadnicza²³.

Przy zaliczaniu do poszczególnych grup rodzinnych uwzględniano żonę i dzieci do lat 18-tu, a te powyżej lat 18-tu tylko wówczas, jeśli uczęszczały do szkół publicznych lub ze względu na stan zdrowia nie mogły na siebie zarabiać. W tych dwóch wypadkach można je było uwzględniać do momentu osiągnięcia przez nie 24 roku życia. W wypadku ułomności fizycznej dziecka można było liczyć dzieci powyżej 24 lat, jeśli nie miały żadnego źródła utrzymania. Żonę uwzględniano przy wymiarze dodatku drożyznianego tylko wówczas, gdy pozostawała na utrzymaniu inwalidy lub prowadziła z nim wspólne gospodarstwo. W przypadku separacji lub rozwodu żonę uwzględniano tylko w wypadku, gdy inwalida zobowiązany został wyrokiem sądu do jej utrzymania. Nie uwzględniano też żony inwalidy, która pozostawała na służbie państwowej (samorządowej). Nie mogły być uwzględnione przy wymierzaniu dodatku drożyznianego dla inwalidy jego dzieci, jeśli ich matka pracowała w służbie państwowej lub samorządowej i w związku z tym pobierała na nie dodatki. Przy obliczaniu dodatku drożyznianego zamężna kobieta–inwalida miała być traktowana jak osoba samotna. Męża i dzieci kobiety–inwalidy można było uwzględnić przy obliczaniu dodatku tylko wtedy, jeśli kobieta udowodniła, że mąż jest zupełnie niezdolny do pracy.

Tabela 2: Wysokości mnożnych dla poszczególnych grup inwalidów z uwzględnieniem grup rodzinnych:

Grupa rodzinna	Przy utracie zdolności zarobkowej, wynoszącej									
	15%	16%	25%	35%	45%	55%	65%	75%	85%	95%
		-24%	-34%	-44%	-54%	-64%	-74%	-84%	-94%	-100%
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Wynosi mnożna										
Samotni	2,25	3,00	4,50	6,00	7,50	9,00	10,50	12,00	13,50	15,00
Z małą rodziną	2,85	3,80	5,70	7,60	9,50	11,40	13,30	15,20	17,10	19,00
Ze średnią rodziną	3,30	4,40	6,60	8,80	11,00	13,20	15,40	17,60	19,80	22,00
Z dużą rodziną	3,75	5,00	7,50	10,00	12,50	15,00	17,50	20,00	22,50	25,00

Źródła: T. Molkner, *Ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej w Polsce z uwzględnieniem zaopatrzenia pozostałych po inwalidach wojennych, względnie po poległych lub zmarłych wskutek służby wojskowej. Systematyczne opracowanie ustawy z dnia 18 marca 1921*, Dz. Ust. Rz. P. Nr 32, poz. 195, Kraków 1921, s. 72.

²² T. Molkner, *Ustawowe uregulowanie kwestii inwalidzkiej w Polsce...*, s. 69.

²³ *Ibidem*, s. 69–70.

Wysokość przypadającego dodatku drożynianego wynikała z pomnożenia odpowiedniej mnożnej przez mnożnik, ustalany każdorazowo przez Radę Ministrów do obliczania dodatków drożynianych dla państwowych urzędników cywilnych i osób wojskowych. Mnożnik ten był jednakowy dla wszystkich kategorii inwalidów, a różny dla poszczególnych 5-ciu klas drożynianych, na jakie miejscowości Rzeczypospolitej podzielono²⁴. Podział miejscowości na klasy drożyniane przeprowadzono rozporządzeniem RM z 21.04.1921 r.²⁵

Środowisko inwalidów przyjęło Ustawę z umiarkowanym zadowoleniem. Zwracano uwagę, że ustawa inwalidzka nie objęła: inwalidów przedwojennych, a więc ofiar służby wojskowej w byłych armiach zaborczych przed wybuchem wojny światowej (wojny rosyjsko-tureckiej, rosyjsko-japońskiej, prusko-francuskiej, austriacko-włoskiej), cywilnych ofiar wojennych, czyli osób, które nie należąc do armii jednej ze stron wojujących, poniosły uszczerbek na zdrowiu lub straciły swoich żywicieli w czasie i na skutek działań wojennych oraz ofiar prac niepodległościowych, czyli osób, które poniosły uszczerbek na zdrowiu lub utraciły swoich żywicieli wskutek pracy mającej na celu wyzwolenie Polski, a więc w następstwie więzienia, wygnania, prześladowania, przymusowych robót²⁶. Zwracano także uwagę na niektóre wady ustawy. Wśród zarzutów dotyczących rent znalazło się ustalenie maksymalnej renty dla 100% inwalidy w wysokości 500 mk, podczas gdy Związek Inwalidów domagał się minimum 600 mk i wprowadzenie wbrew stanowisku Związku Inwalidów Wojennych dodatku kwalifikacyjnego. Krytykowano też sposób naliczania dodatku drożynianego²⁷.

Ustawa inwalidzka nie była jednak realizowana. Inwalidzi nadal dostawali, często z dużymi opóźnieniami, zaliczki w oparciu o stare przepisy. Rząd zwlekał z wydaniem stosownych rozporządzeń wykonawczych. W maju 1921 r. Związek Inwalidów Wojennych RP zwrócił się do rządu z prośbą o wyjaśnienia. Rząd oświadczył, że ustawa jest trudna do wykonania, że opracowanie rozporządzeń wykonawczych się przeciąga²⁸. Latem 1921 r. wystąpienia środowisk inwalidzkich, domagających się realizacji ustawy inwalidzkiej zaczęły przybierać większą skalę. 10 lipca odbył się wiec w Krakowie, na którym żądano wypłaty rent. Uczestniczyło w nim dwa tysiące osób²⁹. Na początku sierpnia Związek zaczął nawoływać wszyst-

²⁴ *Ibidem*, s. 73.

²⁵ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 kwietnia 1921 r. o podziale miejscowości w Państwie Polskim na klasy dla oznaczenia dodatku drożynianego do płacy zasadniczej funkcjonariuszy państwowych*, Dz. U. Rz. P., nr 37, poz. 224.

²⁶ B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 119.

²⁷ B. Kikiewicz, *Czy ustawa inwalidzka dała inwalidom wojennym i pozostałym to, czego się spodziewali*, „Inwalida” 1921, nr 17, s. 1–2; B. Kikiewicz, *Czy ustawa inwalidzka dała inwalidom wojennym i pozostałym to, czego się spodziewali? (ciąg dalszy)*, „Inwalida” 1921, nr 18, s. 1–2.

²⁸ B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 120.

²⁹ *Publiczny wiec protestacyjny inwalidów wojennych, oraz wdów i sierot w Krakowie*, „Inwalida”, 1921, nr 30, s. 2.

kich inwalidów do walki o realizację ustawy³⁰. 14.08.1921 r. miała miejsce duża demonstracja w Warszawie, podczas której doszło do starcia inwalidów z policją na Placu Teatralnym³¹. Tego samego dnia odbyły się wielkie demonstracje w Łodzi i Krakowie, a dzień później w Poznaniu³². Od sierpnia 1921 r. często powtarzały się demonstracje w Krakowie, ale bez starć, do jakich doszło w Warszawie³³. Wiece i manifestacje miały też miejsce w innych miastach³⁴.

Dopiero po sierpniowych demonstracjach zaczęto inwalidom płacić zaliczki na poczet należnych z tytułu ustawy inwalidzkiej zaopatrzeń³⁵. Nie były one jednak wystarczające, aby zapewnić byt potrzebującym. Kolejne gabinety stały na stanowisku, że budżet nie jest w stanie udźwignąć świadczeń inwalidzkich przewidzianych w ustawie.

Kiedy ministrem Skarbu został Jerzy Michalski, oświadczył, że ustawy nie wykona. Opracował projekt noweli do ustawy inwalidzkiej, który znacznie redukuje przewidziane ustawą renty inwalidzkie³⁶. Broniąc swoich praw do rent, członkowie Związku Inwalidów wystali delegację do marszałka Sejmu Wojciecha Trąmpczyńskiego, licząc na to, że Sejm pociągnie rząd do odpowiedzialności za niewykonanie uchwalonej przez Sejm ustawy, ale nie przyniosła ona oczekiwanych rezultatów³⁷. Prośli też o interwencję i zajęcie stanowiska premiera Antoniego Ponikowskiego³⁸.

9.11.1921 r. odbył się wiec protestacyjny w Warszawie, na którym zwrócono się o pomoc–poparcie do robotników Warszawy i partii politycznych. Partie polityczne w większości zachowały całkowitą neutralność wobec akcji inwalidów, jedynie PPS uchwaliło rezolucję popierającą roszczenia inwalidów, a Okręgowy Komitet Narodowej Partii Robotniczej w Warszawie wezwał swoich zwolenników do poparcia żądań inwalidów poprzez półdniowy strajk. Organizatorom wiecu udało się zgromadzić kilka

³⁰ *Koledzy i koleżanki*, „Inwalida” 1921, s. 1; *Zamiast rent ustawowych – zaliczki*, „Inwalida” 1921, nr 33, s. 1–2; *Inwalidzki protest*, „Inwalida” 1921, nr 33, s. 1.

³¹ *Demonstracja inwalidzka w Warszawie. Policja państwowa, karabiny maszynowe i konnica przeciw inwalidom. Starcie na Placu Teatralnym*, „Inwalida” 1921, nr 34, s. 1–3.

³² L. Stachecki, *Organizacja i społeczna działalność Wielkopolskiego Okręgu Wojew. Zw. Inw. Wojen. R. P. w okresie pierwszego dziesięciolecia*, [w:] *Księga pamiątkowa Związku...*, op. cit., s. 12–14.

³³ J. Czaplński, op. cit., s. 26.

³⁴ *Wielki wiec publiczny inwalidów, wdów i sierot w Poznaniu*, „Inwalida” 1921, nr 34, s. 4–5; *Wielkopolski Zajazd inwalidów i demonstracja w Poznaniu*, „Inwalida” 1921, nr 35, s. 1–23.

³⁵ B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 121–122.

³⁶ W dniu 13.01.1922 r. J. Michalski wniósł projekt ustawy zmieniającej niektóre postanowienia ustawy z 18 marca o zaopatrzeniu inwalidów, co zostało przyjęte przez inwalidów z dużym niezadowoleniem; *Zamach p. Michalskiego na ustawę inwalidzką*, „Inwalida” 1922, nr 4, s. 1–3; *Projekt noweli do ustawy inwalidzkiej z d. 18 marca 1921*, „Inwalida” 1922, nr 4, s. 4–5; *Pan Michalski jako nowelista*, „Inwalida”, 1922, nr 5, s. 3; *70 miliardów inwalidzkij daniny. Niesłychany eksperyment p. Michalskiego. – Obludne obietnice. – Inwalidzi więcej zapłacą. Niżli paskarze. – Straszna krzywd inwalidzka*, „Inwalida” 1922, nr 6, s. 11; *40 miliardów dla bogaczy. Dla inwalidów pan Michalski pieniędzy nie ma*, „Inwalida” 1922, nr 7, s. 1; *12.000.000 dla kardynałów. Dla inwalidów pieniędzy niema*, „Inwalida” 1922, nr 8, s. 1; patrz też: B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 122.

³⁷ *Ibidem*, s. 6–198.

³⁸ *Delegacja inwalidzka u Prezydenta Ministrów p. Ponikowskiego*, „Inwalida” 1921, nr 45, s. 4; *Delegacja inwalidzka u pana ministra skarbu Michalskiego*, „Inwalida” 1921, nr 45, s. 4.

tysięcy ludzi. Byli też na nim obecni członkowie Sejmowej Komisji Inwalidzkiej (poseł Edmund Bigoński, Czesław Meisner i Stanisław Michalak). Po wiecu rozpoczęła się demonstracja, która przez Nowy Świat i pl. Trzech Krzyży udała się w kierunku Sejmu. Pochód dotarł do ul. Wiejskiej, gdzie policja piesza i konna uderzyły na demonstrantów. Walki trwały ponad godzinę. Rannych zostało kilkadziesiąt osób. Wydarzenia te zostały nazwane przez inwalidów Krwawą Środą³⁹.

Krwawa środa spowodowała, że Sejm na nowo zajął się sprawą inwalidów⁴⁰. 15.02.1922 r. poprawka Michalskiego była przedmiotem obrad Sejmowej Komisji Inwalidzkiej, która zajęła wobec niej krytyczne stanowisko i postulowała realizację ustawy w jej pierwotnym brzmieniu⁴¹. Projekt nowelizacji Michalskiego upadł, a 4.08.1922 r. nastąpiła nowelizacja ustawy inwalidzkiej, która była bardziej zgodna z postulatami środowiska inwalidzkiego⁴².

Pogarszające się warunki życia spowodowały kolejne wystąpienia inwalidzkie. Inwalidzi nadal musieli zabiegać o realizację ustawy. Podejmowali liczne interwencje i organizowali demonstracje. 8 sierpnia delegacja inwalidów była z interwencją u premiera Juliana Nowaka⁴³. 29.08.1922 r. delegacja Zarządu Głównego Związku Inwalidów przedłożyła ministrowi Z. Jastrzębskiemu memoriał z postulatami inwalidów⁴⁴. Odpowiedź ministra okazała się jednak wymijająca⁴⁵ i Związek zaczął ostro krytykować politykę budżetową Jastrzębskiego⁴⁶. Gdy Jastrzębski podał się do dymisji, środowiska inwalidzkie przyjęły to z dużym zadowoleniem⁴⁷. Dopiero następujący po nim Minister Skarbu Bolesław Markowski 10.01.1923 r. podpisał rozporządzenie wykonawcze do ustawy inwalidzkiej⁴⁸. Rozporządzenie zostało ogłoszone 1 marca 1923 r.

³⁹ *Walka o wykonanie ustawy*, „Inwalida” 1921, nr 46, s. 1–3; *Krwawa środa*, „Inwalida” 1921, s. 3–5; *Dzień 27.XI 1921 rok*, „Inwalida” 1921, nr 47, s. 1–2, J. Lipski, *Walka o wykonanie ustawy*, „Inwalida” 1921, nr 48, s. 1–3.

⁴⁰ *Walka o wykonanie Ustawy. Echa „Krwawej Środy”. Rozprawa w Sejmie.*, „Inwalida” 1921, nr 49, s. 1–4.; „Z Sejmu”, nr 51, s. 1.

⁴¹ *Dotkliwa porażka p. Ministra Skarbu Michalskiego*, „Inwalida” 1922, nr 9, s. 1; *Nowela pod obradami Sejmowej Komisji Inwalidzkiej*, „Inwalida” 1922, nr 10, s. 1.

⁴² *Ustawa z dnia 4 sierpnia 1922 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz zaopatrzenia rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową*, Dz. U. Rz. P. 1922, nr 67, poz. 608.

⁴³ *Ustawa jest na to, aby ją wykonać! To mówi prezydent ministrów Nowak*, „Głos Inwalidy” 1922, nr 13.

⁴⁴ *Delegacja inwalidów u pana ministra skarbu*, „Inwalida. Kalendarz na rok 1923”, Warszawa 1923, s. 95–97.

⁴⁵ *Pan Jastrzębski odpowiada*, „Głos Inwalidy”, nr 17, s. 2-3; *Pan Jastrzębski się gniewa. Delegacja inwalidów u pana Ministra Skarbu*, „Głos Inwalidy” 1922, nr 16, s. 1–2.

⁴⁶ L. Stachecki, *Precz z Jastrzębskim!*, „Głos Inwalidy” 1922, nr 20, s. 1.

⁴⁷ K. Gielniewski, *Nareszcie ustąpił*, „Głos Inwalidy” 1923, nr 2, s. 1.

⁴⁸ *Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych, Ministra Skarbu i Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 10 stycznia 1923 r. do ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin, oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, tudzież do ustawy z dnia 4 sierpnia 1922 r., zmieniającej*

i od kwietnia 1923 roku zaczęto płacić inwalidom wyższe pobory, wzrastające w miarę postępującej hiperinflacji⁴⁹. W kwietniu 1923 r. wypłacono im 10-krotne dotychczasowe zaliczki, a w maju 1923 r. 36-krotne dotychczasowe zaliczki, a potem co miesiąc stosowne dodatki⁵⁰. Jednak nadal utrzymywało się wielomiesięczne opóźnienie w wypłatach i utrudnianie wypłat ze strony urzędników⁵¹.

12.02.1924 r. ustawa inwalidzka została rozszerzona na rodziny zaginionych⁵², a potem została rozciągnięta na polską część Górnego Śląska⁵³. 27.12.1924 r. ukazało się rozporządzenie dotyczące waloryzacji zaległości rentowych (zaległych rent płaconych w markach w niewłaściwym czasie i niewłaściwej wysokości). W myśl rozporządzenia o waloryzacji zaległości rentowych, inwalidzi mieli w ciągu pięciu lat otrzymać spłatę zwaloryzowanych zaległości rentowych a pierwsza rata miała być wypłacona 1.04.1925 r. Rozporządzenie to nigdy nie zostało wykonane, co spowodowało upadek Banku Inwalidzkiego⁵⁴.

W 1925 r. rząd częściowo uregulował sprawy inwalidów przedwojennych. 28.04.1925 r. okólnik Ministerstwa Skarbu, w którym polecono wypłacać nadal renty przedwojennym inwalidom austriackim, pruskim i rosyjskim, którzy w tym dniu byli zarejestrowani w Izbach Skarbowych. Polecono wypłacać 1 zł za koronę austriacką lub markę niemiecką lub 2 zł za rubla rosyjskiego. Przelicznik był niekorzystny, ale dzięki temu okólnikowi inwalidzi przedwojenni zaczęli otrzymywać niewielkie świadczenia, podczas gdy wcześniej nie otrzymywali nic⁵⁵.

niektóre postanowienia ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin, oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz. U. Rz. P. 1923, nr 20, poz. 132.; o okolicznościach patrz: B. Kikiewicz, Dzieje organizacji inwalidów..., s. 127.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 127.

⁵⁰ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 marca 1923 r. w przedmiocie nadzwyczajnych dodatków drożyznianych do zaopatrzenia pieniężnego inwalidów wojennych i pozostałych po nich, Dz. U. Rz. P. 1923, nr 32, poz. 206; Dwunastokrotne zaliczki na rentę inwalidzką, „Inwalida” 1923, nr 3, s. 5–6.; B. Kikiewicz, Dzieje organizacji inwalidów..., s. 127.*

⁵¹ *Krzyk rozpaczki niedoli inwalidzkiej. Demonstracja inwalidów za wykonaniem ustawy inwalidzkiej, „Inwalida” 1923, nr 2, s. 11–12; Straszna krzywda, „Inwalida” 1923 nr 10, s. 3–6; Zbrodnicze gubienie akt inwalidzkich, „Inwalida” 1923, s. 8–9; Od inwalidy wymagają coraz więcej, „Inwalida” 1923, nr 7, s. 9–10; Renty rodzicielskie, „Inwalida” 1923, nr 5, s. 10–11; Nie doczekał, „Inwalida” 1923, nr 5, s. 6–7; Ministerstwo Skarbu zalega z wypłatą należności inwalidzkich, „Inwalida” 1923, nr 5, s. 4–5.*

⁵² *Ustawa z dnia 12 lutego 1924 r. w przedmiocie częściowej zmiany ustawy z dnia 18 marca 1921 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych, których śmierć znajduje się w związku przyczynowym ze służbą wojskową, Dz. U. Rz. P. 1924, nr 21, poz. 223.*

⁵³ *Ustawa z dnia 3 marca 1925 r. o rozciągnięciu na część górnośląską województwa śląskiego mocy obowiązującej ustaw o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i ich rodzin oraz o zaopatrzeniu rodzin po poległych i zmarłych lub zaginionych bez własnej winy, których śmierć, względnie zaginięcie, znajduje się w związku ze służbą wojskową, Dz. U. Rz. P. 1925, nr 30, poz. 209.*

⁵⁴ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1925 r. o przerachowaniu długów rentowych, Dz. U. Rz. P. 1925, nr 92, poz. 642.*

⁵⁵ *Ibidem*, s. 136.

Kolejny kryzys w stosunkach pomiędzy środowiskami inwalidów a Rządem był spowodowany oszczędnościową polityką Jerzego Zdziechowskiego. 22.12.1925 r. została uchwalona ustawa, która m.in. pozwalała obniżyć wysokość świadczeń dla wdów i sierot⁵⁶. Zdziechowski przygotował kolejne projekty ustaw mających poprawić stan finansów państwowych. Wśród jego planów znalazły się oszczędności na rentach inwalidzkich. Planował zabrać prawo do renty osobom, które miały mniej niż 25% niezdolności do zarobkowania, odjąć inwalidom z armii zaborczych 25% renty w celu wyrównania wysokości ich rent z rentami, które pobierali inwalidzi w państwach zaborczych⁵⁷. Związek Inwalidów po raz kolejny zdecydował się zorganizować protesty w całym kraju. Planowano zorganizować serię protestów m.in. w Krakowie, Lwowie, Katowicach, Białymstoku, Toruniu i Poznaniu. Wyznaczono też termin kolejnego Zjazdu Związku Inwalidów na 30.04.1926 r. w Warszawie. Po rokowaniach z ministrem spraw wewnętrznych W. Raczkiewiczem termin zjazdu przesunięto na 20 maja. Do Zjazdu i majowych wystąpień inwalidzkich nie doszło. Zamach majowy zmienił sytuację polityczną, a nowy rząd, szukając społecznego poparcia, podjął starania o zjednanie sobie środowisk inwalidzkich.

⁵⁶ Ustawa z dnia 22 grudnia 1925 r. o środkach zapewnienia równowagi budżetowej, Dz. U. Rz. P. 1925, nr 129, poz. 918.

⁵⁷ B. Kikiewicz, *Dzieje organizacji inwalidów...*, s. 137.